

KRÚDY ZSUZSA  
ADY ÉS KRÚDY

Minden ellenkező állítással szemben, Ady Endre és Krúdy Gyula Budapesten és nem Nagyváradon ismerkedtek meg egymással. Igaz, hogy a sors különös játéka folytán ugyanabban a két vidéki városban kezdték újságírói pályájukat: Debrecenben és Nagyváradon, csak hogy Krúdy öt évvel előbb járt, élt ott, mint Ady.

Jó barátságuknak egyik pillére éppen ez lehetett — a közös indulás, múlt, megannyi ismerős, de ezenkívül még számos tényező okozta, hogy megszerették egymást.

Mindketten vidéki családból származtak, s mindvégig kissé vidékiek maradtak, soha nem váltak igazán pestiekké.

Kortársak voltak, Ady mindössze egy évvel idősebb.

Jó megjelenésű, csinos, divatosan öltöző, tiszta, ápolt férfiak, akik a nőknél aratott sikereiket teljesen magától értetődőnek tartják, s nem törődnek vele túl sokat.

Ismerték saját értéküket, tudták, hogy teljesen új, sokáig zengő hangot hoztak a magyar irodalomba.

Nemcsak tehetségesek, hanem szorgalmasok, kötelességtudók is. Munkakedvük kiapadhatatlan.

Göögsek, rátartiak, önérzetesek, ugyanakkor lebilincselően kedvesek és barátságosak tudnak lenni.

Megvetik a helyezkedést, hízelgést, utálják a kiszolgáltatottságot, megalázkodást: „Mert jegyezd meg magadnak, Ady Endre, hogy az a legutolsó íróféreg, aki úgynevezett társadalmi úton is akar érvényesülni. Ez a legfertelmesebb fajzat! Aki meghívókat

les a zsúrokra, a zsidók vacsorái felett viccelődik a keresztény társaságokban, míg a zsidók között a keresztények butaságait gúnyolja. Ezek a Kisztihandok, ezek a Csókolom a lábat-ok, ezek a Legalázatosabb szolgálja, méltóságos uram-ok — ezek a két könyökkel járók. . . . Ezek a „társadalmi összeköttetések” útján érvényesülni akaró írók! . . . Azért szeretlek, Ady Endre, mert nem vagy ilyen” — mondatja Krúdy az Ady Endre éjszakáinak egyik különös alakjával, az Esperessel. (Írói arcképek II. 172.)

Gyűlölük a függőséget, korlátokat, fékeket, s nehezen is tűrik őket.

Varázslatos, szuggesztív egyéniségük árnyékában hű, minden áldozatra kész híveket találunk. Ezek a hívek, rajongók megható ragaszkodással kíséretetik őket a pesti éjszakában, és szállítják számukra az újságokat, híreket, pletykákat. Mind Krúdy, mind Ady minden iránt érdeklődik, mindent akar tudni. Az egyszerű kisemberekkel, borbélyokkal, pincérekkel, korcsmárosokkal, trafikosokkal, tyúkszemvágókkal, hotelportásokkal, virágárusokkal, újságkihordókkal, konfliskocsisokkal szívesen és barátságosan, minden leereszkedés nélkül beszélgetnek el. Érdeklődnek életük, problémáik iránt (Krúdy még a Szvetenay utcai hulamosókkal is jó barátságot tart, akik elmesélik neki, milyen nevezetesebb halálesetek történtek a városban.)

Utoljára, de nem utolsósorban egyek voltak az éjszaka imádatában, az alkohol szeretetében. „Ady általában nagyon szeretett a megértőkkel a borozás különböző körülményeiről beszélgetni, mégpedig a borosasztal mellett.” (I. m. 208.)

Találkozásaikat, melyek mindkettőjük részéről ünnepszámba mentek, rendszerint a derék Révész Béla készítette elő, szervezte meg. Igazi tanyájuk a Három Holló volt, de kedvelték a Meteor kávéházat is. Éjfél után a Nagymező utcai orfeumi Télikert következett, s hajnal felé a „Müllerei” vagy a vele szemben levő „Temető”. Megesett azonban, hogy M. Jolán „kakasos háza” volt a cél, ahol megfordult „az egész sajtó”, és ahol „úgy tisztelik

a hírlapíró urakat, hogy a kakasokat is az ő nevükön szólítják”. (I. m. II. 106.)

Ebben a barátságos, „kakasos” Zichy Jenő utcai félvilági házban nagyon szerették az irodalmat. Jókai aranykeretes, díszmagyaros arcképe pompázott a falon, az újságírók otthonosan jártak-keltek szobáiban, sőt konyhájába is bekukucsáltak, ahol csaknem éjjel-nappal égett a tűz. Jolán asszony remek főztjét csak a „kiváltságosak” élvezhették, a kedvencek. Gyakran megesett, hogy műveiket, cikkeiket felolvasták neki azok, akik elbirták okos, szókimondó kritikáját.

Jolán szenvedélyesen kártyázott, hol facér pincérekkel, a környékbeli kávéházakban, hol a riporter urakkal — otthon. Kevés szék lévén, a szőnyegen folyt a játék — reggelig, míg Jolán ki nem adta a jelszót, a távozásra:

— „Ebédet is kellene már főzni — mondá nyújtózkodva. — Most már hazamehettek.” (I. m. II. 164.)

A hering-, hagyma-, pörkölt- és dohos hordószagú Három Holló, ez a bolthajtásos kocsmá, ahol Ady és Krúdy oly sok éjszakát töltött együtt, Ady Endre idejében jött divatba. Volt egy deszkafallal elkülönített, dohányszínű függönyökkel elrekesztett fülke, az „extra szoba”. Ide vonult be Ady időnként verset írni. Sokszor tíz perc leforgása alatt, javítás és változtatás nélkül született meg a legújabb Ady-költemény. A hű Révész a közelben vigyázott, amíg a költő alkotott. A város legkülönbözőbb részéből érkező híveket, korhelyeket, álkorhelyeket, „szenteket” és „bolondokat” távol tartotta Adytól, hadd dolgozzék nyugodtan. Az ide bevetődő vendégeket egyébként sem szokás valami nagy nyájaskodással fogadni. Nagyon járatlan volt az, aki köszönni vagy kezet fogni próbált. Pedig időnként olyan illusztris látogatók is érkeztek, mint Mikes Lajos és a kocsmába lábát csak Ady kedvéért betevő Hatvány báró, az irodalom szerelmese, a költő híve és rajongója. A költő és legszűkebb társasága azonban zavartalanul folytatta véget nem érő vitáit, ugratásait, vesézéseit. Jaj volt annak, aki itt tálcára került. Csípős, szellemes, kegyetlen

modorukban valósággal ízekre tépték. Legkevésbé kegyelmeztek a tehetségteleneknek és a költő meg nem értőinek, ellenségeinek.

Nézzük közelebbről, kik is voltak Ady hűséges kísérői:

Révész Béla szerény, csendes, komoly, tehetséges, egyéni tollú író, Ady egykori párizsi lakótársa, aki egész életét a költő szolgálatában élte. Kissé nagyothallott, azért Ady „süket ember, bolond ember”-nek titulálta barátját. Krúdy igen jó viszonyt tartott vele, Ady halála után is.

Zuboly (Bányai Elemér) hírlapíró, volt múzeumi tisztviselő, rokonszenves, okos, művelt ember. Önmagában rejtőzködő, sokszor mókázó hangulatú, szabadgondolkodó, forradalmár. A pénzt grandseigneuri megvetéssel kezelte. Amikor a világháborúban hősi halált hal, Ady emlékvesssel búcsúzik tőle.

A vörös Grajna (Greiner) ha éppen nem volt állás nélkül, közigazdasági rovatot vezetett. Míg azonban kollégái közül többen vagyont szereztek, ő olyan szegény volt mindig, mint a templom egere. Bölcs, kissé cinikus, vad ellenzéki, sokszor goromba férfiú. Véleményét szemtől szembe megmondja. Bátor és félelem nélküli, még rettenetes, kínzó gyomorrákjától sem ijed meg. Senkinek sem panaszkodott, csak ökleit harapta a fájdalomtól, s mogorván hallgatott.

Reinitz, a bömbölő hangú muzsikus, az Ady versek megzenésítője. Ha tűzbe jött, ordítva verte az asztalt. Bizonyos nevezetességre tett szert azzal, hogy képes volt másodpercek alatt, akár állva is elaludni.

Ady és társasága szívesen időzött a körúti Meteor kávéházban is. (Krúdy is évekig élt a Meteor szállóban.) Éjfélig ideális csend volt a Meteorban, csak később érkeztek meg a mulatóhelyeken fellépő táncosnők, kardnyelők, énekesnők, artisták, hogy megbeszéljék az este eseményeit. Ez a hely a New York kávéházzal afféle „két szomszédvári” viszonyban lévén, vagy az egyikbe, vagy a másikba volt szokás járni. Csak Reinitz és Zuboly jöttek a kettő között, hogy híreket hozzon ide Adynak, aki már türelmetlenül várta őket. Ady tiszteletére jöttek át látogatóba az

„oroszok” is, amint ezt a szabad szellemű társaságot nevezték, amely egyébként a New Yorkban ülésezett, az asztalt verdesve, s az új eszmékért rajongva. Nevezetesebb tagjai: Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Göndör Ferenc, no meg Mikes Lajos voltak. Mikes, a Jelenkor segédszerkesztője, a Magyar Szó munkatársa, egykori kispap, jogi doktor. (Az Ady Endre éjszakái Rejtélyes doktora.) Bár nem hitt igazán semmiben, az irodalomnak halhatatlan jelentőséget tulajdonított. Szívesen vitatkozik ismeretlen, szegény költőkkel, s próbálja „megtéríteni” az éjszaka lányait. Okos, művelt ember, kitűnően fordít angolból. Zsebei, keze állandóan könyvekkel volt tele.

Szívesen járt Ady és Krúdy a nagyvilágias, éjfélkor nyitó Nagymező utcai Télikertbe is. Bársony és damaszt drapériák, faliszőnyegek, nappal is leeresztett függönyök, malomkerék nagyságú csillár, pálmák, piros plüssdíványok tették fényűzővé ezt a mulatót. A legjobb pincérek szolgáltak itt ki, élükön Melcsoff János főpincérrel, aki nyugodtságával, józanságával, becsületességével, hitelezni tudó jó szívével igen népszerű volt a vendégek között.

Patti, a kártyabüvész az asztaloknál mutatta be kunsztjait, és Turf Karolin a kedves, ürge, jókedvű, öreg virágárusnő csak Révész Bélának nem tudott virágot eladni, mert ő már kabátjára tűzve hozta a piros szekfűt. Őt ezüst koronába került egy üveg magyar pezsgő a hírlapíró urak részére, s a dugó pukkanását a blazírt, sok pezsgőt ivó orfeumi hölgyek is örömmel fogadták. Még a mulató két sztárja, Hédidédi, a hatalmas termetű, öntelt bécsi lány és az unott, elbizakodott, hideg, csúfos véget ért Mágnás Elza is érdeklődő pillandásokat vetett Adyék asztala felé. Pedig ők csak a „pénztelen sajtó”-hoz tartoztak.

Ezután az orfeum tőszomszédságában lévő Müller Karcsi sörözője következett, ahol a zenekar hajnali ötkor bécsi valcert játszott, melyre együtt táncoltak a hölgyek, urak és kocsi-sok.

Mikor Krúdy az Astoriában lakott, Ady többször meglátogat-

ta, sőt egyszer — már nagybeteg — Krúdy következő lakóhelyén, a Royalban is vacsoravendége volt.

Ady halálát Krúdy mély fájdalommal vette tudomásul, s keserűen jegyezte meg, hogy éppen akkor kellett meghalnia, amikor végre igazán érvényesülhetett volna.

Emlékét az Ady Endre éjszakáiban és egy róla szóló egyfelvonásban örökítette meg.

Ady pedig 1913-ban két versét ajánlotta Krúdynak: *A menekülő lovas* és az *Öregszünk, öregszünk, öregszünk* címűt.

Krúdy Zsuzsa, (1920—) alaposan ismerve édesapjának Adyról szóló írásait — és nyilván családi emlékek nyomán is —, megrajzolta a két barát kapcsolatának összegező képét, kötetünkbe szánva. Új részleteket nem tartalmaz, de sűríti a lényegét, s utal a két író egyéniségének és életformájának azokra a vonásaira, amelyek kölcsönös vonzódásukat sarjasztották és táplálták. Rövid jellemzést kapunk a Három Holló Ady-asztalának néhány törzstagjáról is.

Ady pesti éjszakáiról, így a Három Holló világáról Révész mellett a nagy bohém, Krúdy adott legrészletesebb, embereket és hangulatokat megelevenítő erővel jellemző, érzékletesen mozgalmas képet, bár gyakran novellisztikusan stilizálva. Egy-egy részletet fölillantó kisebb írásain kívül (I. Gedényi Mihály: Krúdy Gyula. Bibliográfia. 1978) az Ady Endre éjszakái címmel később kötetbe foglalt emlékezéssorozata a legjelentősebb (1948., 1989., ill. Írói arcképek II. 76—239). Krúdy munkájának címe is sugallhatta Fülep Lajos emlékezését: Ady éjszakái és éjszakája (MN 1968. jan. 26—31; bővebb, könyvbeli változata: Művészet és világnézet. 1976. 44—77). Fülep azonban kevésbé az eseményes külsőségek földézésére törekszik; inkább az éjszakába menekülő Ady mámor-szükségletének okait, egyéniségének tragikus mélyeit tárja föl.

Krúdy és Ady kapcsolatáról I. Ady L. 125—6; Révész: Ady életéről 136; Krúdyról és Ady-emlékezéseinek valóságértékéről: Király I. 577. — Mágnás Elzáról I. ÖPM X. 212, 470.

A Royal szállóbeli vacsoráról, amelyen Ady feleségével együtt volt vendég, Révész is megemlékezik: Ady életéről 136; Ady trag. I. 190; vö. Vitályos 61; Krúdy II. 37, 65, 227.

A költő utolsó karácsonya c. emlékidézést (V 1925. dec. 25.; Krúdy II. 64; vö. uő: Szobrok 200—1), amelyben Krúdy sötét helyzetképet fest a magárahagyottan, elhanyagoltan fekvő beteg Adyról, Csinszka cáfolta: Krúdy sohasem járt náluk a Veres Pálné utcában, megálmodta ezt a látogatást (Esti Kurir 1926. jan. 5.). A kortársi emlékezők valóban nem említik Krúdyt Ady látogatói közt, de Ady Lajos is (236) szóvá teszi — bár nyilván Csinszka-ellenes éllel —, hogy

sokszor órákra egyedül hagyták a beteget a beszerzési nehézségek okozta vásárlási gondok miatt. Fenyő (78—80) is szól Krúdy „rágalmazó” cikkéről, s azzal magyarázza magatartását, hogy Csinszkanak a hagyatéki pörben az Ady családdal szemben tanúsított gyűlölködő, méltánytalan makacssága nagy viszszaütést és szakadást támasztott Ady barátai közt. Fenyő is tagadja és elhárítja a Krúdy rajzolta lehangelő képet: tiszta fantázia. A kérdésben Király törekszik igazságot tenni, keresvén a hiteles valóságot az ellentmondó közlések közt (Intés II. 485—6).

Krúdynam Adyról emlékező írásait javarészt Kozocsa Sándor gyűjtötte össze (Krúdy II. 31—229; uő: Szobrok 192—201). A Három Holló világát idéző, Lédát is szerepeltető egyfelvonásos: V 1926. ápr. 4., kötetben: Komédia. 1968. 225; vö. Az ifjúság vendégfogadója. V 1924. nov. 14., Régi pesti históriák. 1967. 268—70.

Ady kétszer írt Krúdyról a Nyugatba, 1913—14-ben: *Krúdy Gyula könyve. A vörös postakocsi*. ÖPM XI. 33; Vall. tan. 204; Vál. cikk. 354; Irodalomról 358; Publ. III. 421; *Könyvek és jóslások*. ÖPM XI. 62—3; Vall. tan. 209; Irodalomról 369; Publ. III. 451—2.